

POLICIJAS TIESĪBU APAKŠNOZARE

POLICIJAS KRIMINĀLTIESISKĀ FUNKCIJA KĀ NOZIEDZĪBAS IEROBEŽOŠANAS KVINTESENCE – BŪTĪBA UN ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

*Dr. iur. Ainars Feldmanis,
Talsu rajona tiesas tiesnesis, Latvija*

Ievads

Krimināltiesiskā funkcija ir noziedzības apkaršanas kvintesence, un policijas iesaistīšanās tās īstenošanā visuzskatāmāk atspoguļo noziedzības ierobežošanu. Tiesību evolūcijas gaitā šī funkcija ir atvasināta no vispārējām tiesību funkcijām, un ietver visus nozīmīgākos tiesiskās iedarbības elementus – aizsargājošo, regulējošo, brīdinošo, audzinošo, palīdzības, stimulējošo u.c. Mūsdienās teorijā nodala daudzveidīgas krimināltiesību funkcijas:

- atturēšana no noziegumiem, izmantojot cilvēku bailes no soda;
- sociālā kontrole, aizliedzot uzvedību, kas kaitē citiem cilvēkiem;
- sabiedriskās kārtības uzturēšana, atbalstot sabiedrības sociālās un ekonomiskās struktūras;
- sabiedrības morālā viedokļa atspoguļošana;
- taisnīguma atjaunošana, liekot noziedzniekam atmaksāt par saviem nodarījumiem;
- sods par nepareizu rīcību;
- pelnīts sods kā atmaksa, kas novērš nepieciešamību pēc personīgas atreibības¹.

Tādējādi krimināltiesiskās funkcijas struktūra var būt komplicēta, un tas, kādi tiesiskās iedarbības elementi un kādās attiecībās ir iekļaujami tās saturā, ir atkarīgs no daudziem faktoriem – sabiedrības vēsturiskās attīstības īpatnībām, tradīcijām, sabiedrisko attiecību un tiesiskās apziņas stāvokļa, sabiedrības sociālās struktūras, noziedzības līmeņa u.c. Papildus šiem faktoriem Latvijas apstākļos ir jāņem vērā arī transformācijas procesu ietekme. Tomēr krimināltiesiskās funkcijas būtība izpaužas vispirms un galvenokārt sabiedrības svarīgāko interešu aizsargāšanā. Tas izriet no literatūrā izplatītākajiem krimināltiesību jēdziena skaid-

rojumiem. Uzskatāmi un apkopojoši šo skaidrojumu būtība ir atspoguļota šādā definīcijā: “Krimināltiesības ir publisko tiesību nozare, kura aptver tiesību normu kopumu, kas nodibina kriminālatbildības priekšnoteikumus, nosaka krimināli sodāmu darbību konkrētas pazīmes, šo darbību izdarīšanas tiesiskās sekas soda veidā, kā arī labošanas un drošības pasākumus”².

Profesors Pauls Mincs ir rakstījis, ka: “Krimināltiesības kā publisko tiesību daļa regulē zināmās robežās attiecības starp indivīdu un noteicošo kopumu, kuru sauc par valsti. Krimināltiesībām pirmā kārtā darīšana ar dzīves ļaunām parādībām – ne tik daudz ar viņas tiesisko iekārtu, kā ar pēdējās traucējumiem. Tomēr krimināltiesību galamērķis ir tiesiskās kārtības apsardzība. Tas apriori izriet no viņu kā vispārējās tiesību sistēmas sastāvdaļas būtības un apstiprinās arī praksē, analizējot īpatnējā, krimināltiesībās centrālo vietu ieņemošā soda institūta juridisko nozīmi”³.

Arī autori, kuri uzsver krimināltiesību sociālās kontroles aspektu, loģiski nonāk pie secinājuma, ka krimināltiesību galvenais uzdevums ir “tiesisko labumu” aizsargāšana⁴.

Lai analizētu krimināltiesiskās funkcijas saturu policijas praktiskās darbības aspektā, ir mērķtiecīgi to strukturēt, izmantojot normatīvajos aktos noteiktos policijas mērķus, un šo mērķu sasniegšanai izmantojamās metodes.

No Krimināllikuma 35. panta un Kriminālprocesa likuma 1. un 22. panta izriet, ka krimināltiesisko attiecību taisnīgs neregulējums ietver divus pamatmērķus – noziegumu novēršanu un nepieļaušanu (brīdinošā, jeb preventīvā funkcija) un nodarījuma rezultātā pārkāptā sociālā taisnīguma atjaunošanu (atjaunojošā funkcija). Tādējādi krimināltiesības nodrošina divas savstarpēji saistītas apakšfunkcijas.

Atbilstoši tiesībsargājošās iedarbības būtībai, tās pamatmetodes ir piespiešana un veicināšana (stimulēšana). Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo šo metožu mijiedarbība abu minēto apakšfunkciju nodrošināšanā. Ideālā tām būtu jābūt līdzsvarā. Policijas lomu šajos procesos ir grūti pārvērtēt, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

1. Brīdinošā (preventīvā) funkcija

1.1. Piespiešanas metode

Brīdinošā funkcija tiek īstenota galvenokārt piedraudot ar Krimināllikumā paredzēto sodu par konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem. Līdz ar to no tiesiskās regulēšanas viedokļa šī funkcija izpaužas kriminalizējot noteiktas darbības – nostiprinot attiecīgus noziedzīgo nodarījumu sastāvus likumā un paredzot par tiem sodu. Tādējādi piespiešanas metodes pamatā ir divi vispārīgi uzdevumi:

- 1) noziedzīgā nodarījuma sastāva definēšana;
- 2) soda noteikšana par konkrēto nodarījumu.

Obligāts priekšnoteikums šādas piespiešanas efektivitātei ir soda smaguma atbilstība nodarījuma smagumam.

Piespiešanas raksturs, orientācija un saturs vispārējā un speciālajā prevencijā ir atšķirīgs. Vispārējā prevencija aptver visus pasākumus, kas ir vērsti uz to, lai noziedzīgie nodarījumi netiktu izdarīti, savukārt speciālā prevencija vienmēr ir saistīta ar reaģēšanu uz jau notikušu noziedzīgu nodarījumu un atbildības piemērošanu.

No tiesiskās iedarbības viedokļa vispārējās prevencijas būtība izpaužas personu atturēšanā no noziedzīgiem nodarījumiem, brīdinot tās par šādu nodarījumu sekām – sodu. Faktors, kas attur personu no prettiesiskās rīcības, ir bailes no soda. Šādā skatījumā vispārējā prevencija ir informatīva iedarbība uz cilvēka psihi – cilvēki rēķinās ar to, ka likumā ir nostiprinātas soda sankcijas par noteiktām darbībām. Tādējādi šīs sankcijas, kaut arī bez vardarbības, tomēr piespiež cilvēku rīkoties noteiktā veidā, vai atturēties no noteiktām darbībām. Policijas praksē šāda informatīva iedarbība var tikt īstenota dažādos veidos – veicot pārrunas ar personām no "riskā" grupām, sistemātiski informējot apkalpojamā teritorijas iedzīvotājus par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem un piesprieztajiem sodiem, vadot lekcijas un pārrunas skolās u. tml. Viens no šādas preventīvās iedarbības efektivitātes priekšnoteikumiem ir kriminālatbildības nenovēr-

šamības principa garantēšana⁵. Ja noteiktas kopienas iedzīvotāji apzinās, ka tās teritorijā noziegumi netiek reģistrēti, un to atklāšanas procents ir zems, preventīvā iedarbība jau sākotnēji zaudē jēgu. Šādas preventīvās prakses iespējas Latvijā pašlaik ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu. Šādas situācijas negatīvās sekas ir grūti prognozējamas⁶.

Vairumā mūsdienu demokrātisko valstu normatīvie akti paredz preventīva rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, piemēram, personas uzraudzību, ārstēšanās noteikšanu, preventīvo drošības naudu, sprieduma publicēšanu, noteiktu tiesību atņemšanu, aizliegumu dzīvot un uzturēties noteiktā vietā vai pienākumu atrasties noteiktā vietā, brīdinājumu u.c. Šo līdzekļu piemērošanas kritēriji var būt dažādi. Tie var tikt piemēroti tikai iepriekš sodītām personām, vai par konkrēta veida noziegumu sodītām personām⁷. Atsevišķās valstīs šādu nosacījumu nav, bet preventīvie pasākumi tiek piemēroti konkrētos gadījumos, piemēram, vardarbības ģimenē novēršanai, kad vardarbības risku radošā persona ir noteiktās attiecībās ar aizsargājamo personu, vai vajāšanas gadījumos.

Vardarbības draudu novēršanai paredzēti arī citi preventīvi pasākumi, piemēram, Bulgārijā rajona tiesa var uz laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem noteikt pienākumu piedalīties speciālās programmās. Savukārt Lielbritānijā ir pieņemts Antisociālas uzvedības likums, saskaņā ar kuru tiesa uz laiku, kas nav mazāks par diviem gadiem, var piemērot antisociālas uzvedības rīkojumu plašam personu lokam. Šādu rīkojumu var izdot attiecībā uz personām no 10 gadu vecuma. Antisociālās uzvedības rīkojums ir tiesas nolēmums, kurš aizliedz konkrētas bīstamību radošas vai iebiedējošas darbības, piemēram, draudēšanu, iebiedēšanu, traucējošu darbību, laika pavadīšanu ar noteiktu personu grupu un konkrētu vietu apmeklēšanu. Tā mērķis ir konkrētas personas, piemēram, kaimiņa, vai pat veselu kopienu aizsardzība no uzvedības, kas apdraud citas personas vai negatīvi ietekmējusi to dzīves kvalitāti. Šos piespiedu līdzekļus var prasīt piemērot jebkura no šādām institūcijām: pašvaldības, policija un reģistrēti sociālie namīpašnieki un mājokļu darbības fondi. Šāda rīkojuma pārkāpšana ir noziedzīgs nodarījums, par kuru vainīgā persona var tikt sodīta ar naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem.

Latvijā šādu speciālo normatīvo aktu nav. Ministru kabineta 2013. gada 4. jūnija sēdē pieņemta Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcija⁸.

2014. gada 31. martā spēkā stājušies grozījumi likumos, kas ievieš personisko tiesību pagaidu aizsardzības līdzekļu institūtu.

Civilprocesa likuma⁹ 250.⁴³ pantā ir noteikts, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību pieļaujama prasībās par laulības neesamību vai šķiršanu, prasījumos personisku aizskārumu dēļ, prasībās par uzturēšanas līdzekļu piedziņu, prasībās par pušu kopīgā mājokļa dalīšanu, kurā tās dzīvo vienā mājsaimniecībā, vai tā mājokļa lietošanas kārtības noteikšanu, kurā puses dzīvo vienā mājsaimniecībā, un lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Likuma 250.⁴⁵ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, tiesa vai tiesnesis pēc personas motivēta pieteikuma vai pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Bāriņtiesu likuma¹⁰ 19.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis bērna interesēs tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bāriņtiesa bērna interesēs iesniedz šo pieteikumu tiesai.

Likuma "Par policiju"¹¹ 10. panta pirmās daļas 21. punktā ir noteikts policijas darbinieka pienākums novērst tūlītējus draudus, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 22. punktā ir noteikts pienākums kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas vai tiesneša lēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Līdz ar to jāsecina, ka normatīvo aktu līmenī vispārējā prevencija attiecībā uz personu piespiedu atturēšanu no noziedzīgiem nodarījumiem ir iestrādāta nepilnīgi. Faktiski tā ir attiecināma tikai uz vardarbību ģimenē.

Speciālā prevencija ir saistīta ar reālām negatīvām sekām vainīgajai personai. Piespiedu iedarbība izpaužas konkrētā soda veida piemērošanā, un praksē jautājums par šīs iedarbības orientāciju ir komplicēts. Tradicionāli smagākie sodi (piemēram, brīvības atņemšana) parasti prioritāri tiek orientēti uz pašu nodarījumu – tā raksturs un smagums jau pats par sevi liek izolēt tā izdarītāju. Šāda iedarbība

ir plašāka – reakcija uz pašu nodarījuma faktu aptver pašu izdarītāju, būtiski ierobežojot viņa tiesības, un vienlaikus uzskatāmi brīdina un tādējādi attur citas personas no noziedzīgiem nodarījumiem. Viegļāku un alternatīvo sodu (piemēram, tiesību atņemšana, piespiedu darbs, naudassods) iedarbība ir zināmā mērā sašaurināta – tā ir orientēta vairāk uz vainīgo personu. Nekonstatējot personības pretsabiedrisku ievirzi, arī ar brīvības atņemšanu nesaistīts sods var sasniegt savu mērķi.

Kriminālatbildības efektivitātes būtiskākais priekšnoteikums ir izmeklēšanas kvalitāte, un šeit policijas lomu ir grūti pārvērtēt – tai ir jānodrošina, pirmkārt, visu lietas izlemšanai nozīmīgo faktu un apstākļu noskaidrošana un, otrkārt, personu kriminālprocesuālo tiesību ievērošana, īpaši piemērojot spēku un procesuālos piespiedu līdzekļus. Lietas faktisko apstākļu veiksmīga noskaidrošana var izrādīties vērtīga, ja izmeklēšanas gaitā ir pieļauti būtiski procesuālie pārkāpumi.

Kaut arī policija nepiemēro kriminālsodus, tās kvalitatīvs darbs būtiski iespaido personu saukšanu pie kriminālatbildības. Lai piemērotu kriminālsodu, katrā konkrētajā gadījumā pirmstiesas izmeklēšanā ir jānoskaidro svarīgāko krimināltiesisko institūtu esamība un saturs, piemēram, nodarījuma sastāvs, vainas formas, personas pieskaitāmība, līdzdalības formas, kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi, atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi u.c.

Pirmstiesas izmeklēšanā būtiska nozīme ir kriminālprocesuālajam aspektam.

Kriminālprocesa likuma¹² 6. pantā ir noteikts, ka amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz **Krimināllikumā** paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam. Šī likuma 384. pantā ir noteikts pirmstiesas kriminālprocesa saturs – pirmstiesas kriminālprocesā, veicot izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, jānoskaidro:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības;
- 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu. Likuma 29. panta pirmajā daļā ir noteikti izmeklētāja kā procesa virzītāja pienākumi. Šī panta otrās daļas 1. punktā ir noteiktas izmeklētāja kā procesa virzītāja tiesības pieņemt jebkuru procesuālo lēmumu.

Kriminālprocesa likuma 124. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un šajā likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā.

Kriminālprocesa likuma 126. panta otrajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam. 127. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem.

Atbilstoši minētajam Kriminālprocesa likums prezumē, ka Valsts policija, konstatējot likumā noteikto pamatu, visos gadījumos uzsāks un pilnīgi un vispusīgi izmeklēs visus kriminālprocesus, veicot katrā no tiem visas nepieciešamās procesuālās un izmeklēšanas darbības, kā arī operatīvās darbības pasākumus. Statistika apliecina, ka Valsts policija ir galvenais noziedzīgo nodarījumu apkarotājs – tā izmeklē vairāk nekā 95% no visiem valstī uzsāktajiem kriminālprocesiem¹³. Vienlaikus statistikas dati par laika periodu no 2007. gada līdz 2012. gadam iezīmē divas stabilas negatīvas tendences – policijas slodze noziegumu apkarošanas jomā pastāvīgi pieaug un vienlaikus pieredzējušu un augsti kvalificētu policijas darbinieku skaits nepārtraukti samazinās.

Neskatoties uz to, ka Kriminālprocesa likumā, kurš stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, paredzētā kriminālprocesa kārtība salīdzinājumā ar līdz tam spēkā esošo Kriminālprocesa kodeksu ir izlietoto resursu ziņā apjomīgāka un izvirza augstākas prasības izmeklētājiem, pēc četriem gadiem tika pieņemts politisks lēmums likvidēt Policijas akadēmiju, neparedzot ilgtermiņa alternatīvu risinājumu¹⁴. Tika paaugstinātas Kriminālprocesa likumā ietvertās civiltiesību nodrošināšanas prasības (izmeklēšanas tiesnešu institūts, mazāki aizturēšanas termiņi, tulkošana, informācijas pieejamības nodrošināšanas prasības), procesuālo

dokumentu noformēšanas prasības, noteikti papildus pienākumi procesa virzītājiem pašiem vadīt informāciju dažādās informācijas sistēmās u.c. Izmeklētāju sagatavošanas līmenī netika arī reaģēts uz izmaiņām noziedzības struktūrā. Piemēram, narkotiku izplatības problēmai, ekonomisko un ar moderno tehnoloģiju izmantošanu saistīto noziegumu atklāšanai un izmeklēšanai ir nepieciešama specifiska, augsta profesionālā sagatavotība.

Valsts policijas attīstības koncepcijas projektā¹⁵ ir plaši un vispusīgi analizēti iepriekš minētie un citi faktori, kas iespaido situācija noziedzības apkarošanas jomā. Tā rezultātā identificētas šādas būtiskākās problēmas:

- policijai ir jāveic apjomīgas izmeklēšanas darbības neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma radītā kaitējuma, tā sabiedriskās bīstamības un pieejamajiem resursiem;
- kriminālprocesu izmeklēšanas uzdošana izmeklēšanai nespecializētām policijas amatpersonām un tā ietekme uz izmeklēšanas kvalitāti;
- atšķirīgas prokuroru prasības pietiekamu pierādījumu apjomam personas saukšanai pie kriminālatbildības;
- vienkāršoto kriminālprocesa formu, t. sk. pirmstiesas kriminālprocesa neatliekamības kārtībā mehānisma neefektīva izmantošana;
- atšķirīga izpratne par procesuālo un izmeklēšanas darbību minimālo apjomu gan policijas un prokuratūras starpā, gan pašu prokuroru starpā;
- Valsts policijas un prokuratūras noziedzības apkarošanas prioritāšu atšķirības.

Minēto problēmu risināšanai koncepcijas projektā ir paredzēti 2 varianti:

- 1) Kriminālprocesa obligātuma principā ietvertā pienākuma “novest kriminālprocesu līdz krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam” īstenošanas izņēmumu kārtības un nosacījumu pārskatīšana ar mērķi padarīt kriminālprocesu ekonomiskāku, efektīvāku un sabalansētu ar kriminālprocesu izmeklēšanā patērētajiem un noziedzīgo nodarījumu novēršanai nepieciešamajiem resursiem. Šī varianta īstenošanai paredzēts līdz 2016. gada 30. jūnijam izstrādāt un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā likumprojektu “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, paredzot kriminālprocesa izmeklēšanas vienkāršošanu, noziedzīga nodarījuma smagumam samērīgu izmeklēšanas īstenošanu, kriminālprocesa apturēšanas, izbeigšanas nosacījumu pārskatīšanu.

2) Optimāla Kriminālpolicijas amatpersonu (izmeklētāju) skaita nodrošināšana, lai kvalitatīvi un vispusīgi izmeklētu visus reģistrētos noziedzīgos nodarījumus. Šī varianta īstenošanai paredzēts ierosināt papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu Iekšlietu ministrijai 900 izmeklētāju amata vietu uzturēšanai.

Koncepcijas projektā cita starpā secināts, ka liela daļa Valsts policijas vispārējās attīstības problēmu gan noziedzības novēršanā, gan apkarošanā balstās uz nepietiekamu personāla profesionālo sagatavotību un pieejamo apmācību programmu nepietiekamu atbilstību Valsts policijas attīstības vajadzībām. Konstatētas arī tādas būtiskas problēmas kā policijas darbinieku profesiju standartu neesamība, Valsts policijas tiesu ekspertiem piemērotas apmācības programmas neesamība Latvijā, policijas amatpersonu izglītības neatbilstība likuma prasībām un šo amatpersonu motivācijas trūkums iegūt attiecīgo izglītību.

Ne mazāk svarīga par kriminālprocesuālo darbību ir kriminālmeklēšana. Tā ir pasākumu kopums, ko atklātā vai slēptā veidā īsteno speciāli tam pilnvarotas policijas struktūrvienības un amatpersonas. Šie pasākumi ir vērsti uz noziegumu atklāšanu, novēršanu un pārtraukšanu, tādu personu, kas izvairās no izmeklēšanas un tiesas, meklēšanu, bezvēsts pazudušu personu meklēšanu, informācijas par gatavotiem noziegumiem, vai citas informācijas iegūšanu, nolūkā nodrošināt sabiedrības drošību. Kriminālmeklēšana ietver gan vispārējus meklēšanas pasākumus, kam var nebūt krimināls raksturs (piemēram, bezvēsts pazudušu personu meklēšana), gan īpašus – operatīvās darbības pasākumus. Kriminālmeklēšanas darbības var iedalīt divās grupās – pirmkārt, tās ir darbības, kas tieši vērstas uz noziegumu atklāšanu un pārtraukšanu, vainīgo personu un bezvēsts pazudušo personu meklēšanu utt. Otrkārt, tā ir visdažādākā veida policejiskās informācijas iegūšana, apstrāde un izmantošana.

Īpaša nozīme kriminālmeklēšanā ir operatīvajai darbībai, jo tā ietver iedarbīgu un efektīvu paņēmieni pielietošanu, kas var būtiski aizskart personu tiesības. Šo darbību reglamentē Operatīvās darbības likums¹⁶. Šī likuma 1. pantā ir noteikts, ka operatīvā darbība ir šajā likumā noteiktajā kārtībā un ar likumu īpaši pilnvarotu valsts institūciju amatpersonu atklātas un slepenas tiesiskas darbības, kuru mērķis ir aizsargāt personu dzīvību un veselību, tiesības

un brīvības, godu, cieņu un īpašumu; nodrošināt Satversmi, valsts iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību, valsts aizsardzības, ekonomisko, zinātnisko un tehnisko potenciālu un valsts noslēpumus pret ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem. Likuma 2. panta pirmajā daļā ir noteikti operatīvās darbības uzdevumi, 4. pantā ir noteikti operatīvās darbības principi, 6. panta pirmajā daļā ir noteikti konkrēti operatīvie pasākumi, 7. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka operatīvās darbības pasākumus var veikt vispārējā un sevišķajā veidā. Atbilstoši minētajam tiesiskajam regulējumam kvalitatīvi un likumīgi veikta operatīvā darbība ir obligāts priekšnoteikums policijas efektīvai cīņai ar noziedzību. Šāda darbība prasa augstu policijas darbinieku kvalifikāciju.

Ļoti svarīgs kriminālmeklēšanas metodes elements ir informācijas ieguve. Policijas darbā izmantojamā informācija ir daudzveidīga. 2009. gadā Latvijā ir izstrādāta "Koncepcija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā"¹⁷. Saskaņā ar šo koncepciju kriminālizlūkošana ir darbību un procesu kopums, kas vērsts uz informācijas un zināšanu par likumpārkāpumiem un tos izdarījušām personām iegūšanu, nolūkā veikt pasākumus, kas nākotnē novērsīs prognozējamo noziedzības pieaugumu/izmaiņas vai to nelabvēlīgās izpausmes. Kriminālizlūkošana ir arī Valsts policijā esoša informācijas par likumpārkāpumiem, tajā skaitā noziedzīgiem nodarījumiem, noziegumu izdarījušām personām, noziedzīgām grupām, kā arī iespējamiem sabiedriskās kārtības apdraudējumiem ieguves, apkopošanas, analīzes, reģistrēšanas/paziņošanas un izplatīšanas sistēma, ko nodrošina Valsts policijas atbildīgās amatpersonas Valsts policijas normatīvajos aktos noteiktas kompetences ietvaros. Kriminālmeklēšanas modelis ir efektīvi realizēta stratēģija cīņai ar noziedzīgiem nodarījumiem, īpaši organizēto noziedzību, kura balstīta uz kriminālizlūkošanas procesā iegūtajiem rezultātiem.

Ar Kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu tika paredzēts atrisināt vairākas problēmas policijas darbā:¹⁸

- nebija vienotas izpratnes par kriminālizlūkošanu, kā rezultātā nebija izstrādāti vienoti un kopīgi kriminālizlūkošanas datu vākšanas un apstrādes kritēriji;
- nesistemātiska un neefektīva informācijas aprites darba organizācija starp nacionālajām tiesībaizsardzības iestādēm;
- nepietiekoša informācijas plūsma un ātrums starp tiesībaizsardzības iestādēm;

- dažādas prasības attiecībā pret informācijas apstrādi, kā rezultātā trūkumi informācijas kvalitātes jomā;
- informācija ir klasificēta ar pārāk augstu klasifikācijas pakāpi;
- klasificētas informācijas plūsmu organizējošās infrastruktūras trūkums;
- atšķirīga pieeja tiesībsardzības iestāžu kompetenču sadalījumā, kas rada funkciju dublēšanos;
- vienotas informācijas sistēmas trūkums, kurā apkopotu un apstrādātu kriminālizlūkošanas informāciju;
- Vērtējot Kriminālizlūkošanas modeļa atbilstību Valsts policijas attīstības koncepcija projektā¹⁹ ir identificētas šādas problēmas:
  - materiāltehniskās bāzes trūkuma dēļ kriminālizlūkošanas un operatīvās darbības rezultātā iegūtās informācijas apmaiņa un analīze norit neefektīvi gan starp Valsts policijas struktūrvienībām, gan arī ar citām tiesību aizsardzības iestādēm;
  - metodiska rakstura materiāli Valsts policijas koledžā, ir nepietiekamā apjomā;
  - Latvijā nav izstrādāts un ieviests apmācību kurss operatīvās analīzes un stratēģiskās analīzes jomā;
  - ierobežotas iespējas nodrošināt Valsts policijas ekspertu (analītiķu) profesionālo pilnveidi Eiropola vai citu valstu organizētajās apmācībās un pieredzes apmaiņas aktivitātēs;
  - profesionālās pilnveides izglītības programma "Kriminālizlūkošanas modelis Valsts policijā", beidzoties ES līdzfinansētajam kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanas projektam, vairs nav īstenota un nav arī aktualizēta.

Koncepcijā ir paredzēti 3 varianti informācijas sistēmu izveidei, nodrošinot arī analītiskās programmatūras iegādi Valsts policijas kriminālpolicijas struktūrvienību analītiķu apmācībai un darbam. Visiem šiem variantiem ir nepieciešami ievērojami papildus valsts budžeta līdzekļi.

1.2. Veicināšanas (stimulēšanas) metode

Atšķirībā no piespiešanas metodes, kura brīdina gan par pašas darbības nepieļaujamību, gan tās sekām, veicināšanas metode brīdina tikai par sekām un kalpo par krimināltiesisko līdzekli šo seku novēršanai. Šīs metodes papildina un kompensē viena otru, un praksē ne vienmēr tās var precīzi nodalīt. Šajā sakarā jāņem vērā, ka,

atbilstoši regulatīvajai orientācijai un saturam, veicināšanas metodes pamatā ir iedarbība uz personas pārliecību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību.

Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru (skolas, ģimenes u.c.) pārliecināšanu. Līdz ar to vispārējā preventijā veicināšana izpaužas policijas dialogā ar sabiedrību. Šīs metodes pielietošana prasa augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes u. tml. Atšķirībā no piespiešanas metodes, kad informēšanas ceļā, piedraudot ar negatīvām sekām, personas tiek piespiestas atturēties no noziedzīgiem nodarījumiem, veicināšanas metode ir orientēta uz pozitīvas personas tiesisko pārliecības veidošanu.

Mūsdienu demokrātiskas policijas darbībā vispārējās preventijas pamatā ir uz sabiedrību vērstis un problēmorientēts policijas darbs.

Speciālajā preventijā jautājums par veicināšanu ir komplikētāks. Pēc notikuša noziedzīga nodarījuma veicināšana pamatā ir orientēta uz vainīgās personas ieinteresētību likumpaklausīgā uzvedībā, stimulējot šādu uzvedību ar kriminālatbildības mīkstināšanu.

Vispirms jāņem vērā, ka ne katra krimināltiesiskā norma, kas atvieglo vainīgā stāvokli, ir veicināšanas norma.

Piemēram, Krimināllikuma²⁰ 65. panta 2.¹ daļas norma, kas paredz tiesas tiesības noteikt nepilngadīgām personām brīvības atņemšanas sodu, kas ir zemāks par likumā noteikto minimālo robežu, arī gadījumos, ja tiesa atzinusi, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos, nav veicināšanas norma, jo tā nesatur pozitīvus tiesiskos stimulus. Tā tikai nostiprina nepilngadīgas personas īpašu tiesisko statusu. Attiecībā uz nepilngadīgo veicināšanas norma ir ietverta, piemēram, Krimināllikuma 66. panta pirmajā daļā, kas paredz iespēju nepilngadīgo atbrīvot no piespriedē soda, piemērojot likumā noteiktos audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļus, ievērojot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus un par vainīgā personību iegūtās ziņas, kas mīkstina viņa atbildību.

Vispārēja veicināšanas norma ir ietverta arī Krimināllikuma 58. panta otrajā daļā, kas paredz, ka personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja

ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tīša noziedzīgo nodarījuma izdarīšanu, noslēdzot izlīgumu, un pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.

Specifiska veicināšanas norma ir ietverta Kriminālprocesa likuma 249. panta pirmajā daļā, kas paredz procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšanu vai atcelšanu. Vienlaikus šī panta otrā daļa paredz vairāk ierobežojoša drošības līdzekļa piemērošanu, ja persona pārkāpj piemērotā drošības līdzekļa noteikumus vai nepilda savus procesuālos pienākumus.

Atsevišķi krimināltiesību institūti vienlaikus ietver gan veicināšanu, gan piespiešanu. Viens no praksē visizplatītākajiem ir nosacīta notiesāšana.

Krimināllikuma 55. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja, nosakot sodu – brīvības atņemšana – ilgāku par trim mēnešiem, bet ne ilgāku par pieciem gadiem, tiesa, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti. Panta otrajā daļā ir noteikts, ka tiesa nolemj sodu neizpildīt, ja tās noteiktajā pārbaudes laikā notiesātais neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, nepārkāps sabiedrisko kārtību un izpildīs kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos un Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus.

Minētā panta devītajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais bez attaisnojoša iemesla nepilda kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos vai Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus, tiesa, pamatojoties uz Valstsprobācijasdienesta iesniegumu, var pieņemt lēmumu par spriedumā noteiktā soda izpildīšanu notiesātajam vai pārbaudes termiņa pagarināšanu līdz vienam gadam. Panta desmitajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais pārbaudes laikā izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu, viņam piespriestsais sods ir izpildāms un tiesa nosaka sodu saskaņā ar šā likuma 51. un 52. pantā paredzētajiem noteikumiem.

Atbilstoši minētajam regulējumam nosacīts sods ir piespiešanas līdzeklis, jo ierobežo vainīgā tiesības un brīvības. Tajā pašā laikā tas stimulē personas pozitīvu postkriminālo uzvedību, un, ja tas tiek panākts, personas stāvoklis tiek būtiski atvieglots. Ja vainīgais pārkāpj viņam noteiktos ierobežojumus vai izdara jaunu noziedzīgu

nodarījumu, tiesiskais stimulants tiek aizstāts ar piespiešanu.

Visos likumā paredzētajos gadījumos obligāts priekšnoteikums personas stāvokļa atvieglošanai ar tiesiskā stimula palīdzību ir vainīgās personas pārliecību vērtēšana. Tiesību piemērotājam ir jāvērtē vainīgā rīcības motīvi, personība un galu galā jākonstatē viņa motivācija ievērot likuma prasības. Ņemot vērā krimināltiesību imperatīvo raksturu, tiesiskos stimulus nedrīkst piemērot formāli, tādējādi ignorējot piespiešanas kā vainīgā gribas apspiešanas krimināltiesisko nozīmi. Tas var novest pie netaisnīgas likuma piemērošanas. Šajā sakarā zīmīgi, ka kopš 2013. gada 1. aprīļa Krimināllikuma 58. panta otrā daļa cita starpā ir papildināta ar noteikumu par pilnīgu zaudējumu atlīdzināšanu kā obligātu priekšnoteikumu atbrīvošanai no kriminālatbildības uz izlīguma pamata.

Īpaši svarīgi ir nepieļaut veicinošo (stimulējošo) elementu nepamatotu dominēšanu pār piespiešanu, piemērojot daudzfunkcionālus krimināltiesību institūtus. Pretējā gadījumā nevar tikt nodrošināts viens no krimināltiesību pamatprincipiem – soda neizbēgamības princips. Tādēļ, piemēram, nosacīti notiesājot personu, tās uzraudzība ir konsekvēnti jārealizē līdz pārbaudes laika beigām.

Policijas loma veicināšanas metodes pielietošanā var izpausties gan tieši piemērojot tiesiskos stimulus, atbilstoši savai kompetencei (piemēram, kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz vainīgā un cietušā izlīgumu Kriminālprocesa likuma 377. panta 9. punktā paredzētajos gadījumos, procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšana vai atcelšana u. tml.), gan netieši.

Praksē policijas darbinieki ne vienmēr apzinās savu netiešu iesaistīšanos tiesisko stimulu realizācijā. Līdz ar to šai darbībai nav sistemātisks raksturs un veicināšanas metodes iespējas netiek pilnvērtīgi izmantotas. Piemēram, policijai ir nozīmīga loma pieminētās nosacītās notiesāšanas piemērošanā. Metodiskā līmenī tā izpaužas divos virzienos. Pirmkārt, pamats tiesas pārliecībai par nosacītu notiesāšanu ir vispusīgs personas postkriminālās uzvedības novērtējums jau kopš nozieguma izdarīšanas brīža. Tādēļ ir svarīgi jau sākotnēji personai izskaidrot personai prasības un noteikumus, kas eventuāli var būt par pamatu tās stāvokļa atvieglošanai, tādējādi jau pēc nodarījuma stimulējot personas pozitīvu uzvedību. Ne mazāk svarīgi ir jau kopš procesa uzsākšanas precīzi konstatēt un fiksēt personas

postkriminālo uzvedību, īpaši attieksmi pret apsūdzību, tās izmaiņas, vaļsirdīgu atzīšanos, labprātīgu kaitējuma novēršanu, sadarbību ar procesa virzītāju utt. Iespējami pilnīgākas un precīzākas pirmstiesas izmeklēšanā noskaidrotās ziņas par minētajiem apstākļiem būtiski samazina risku nepamatoti piemērot nosacītu sodu, vai arī otrādi – to nepiemērot, esot pietiekamam pamatam.

Otrkārt, veicot nosacīti notiesātā uzraudzību, probācijas dienestam ir svarīgs policijas atbalsts un savstarpēja sadarbība. Liela nozīme ir sistemātiskai informācijas apmaiņai, kā arī praktiskai sadarbībai – personas uzraudzība ietver arī tās pārbaudi dzīvesvietā, un konfliktsituācijas probācijas dienestam nav ne pilnvaru, ne reālu iespēju lietot spēku, speciālos līdzekļus vai ieroci.

Līdzīgi policija netieši nodrošina arī citu tiesisko stimulu piemērošanu, un tās loma ir būtiska, īpaši starpinstitucionālās sadarbības aspektā.

2. Atjaunojošā funkcija

2.1. Aizskartā interese kā taisnīguma kritērijs

No policijas praktiskās darbības viedokļa aizsargājošā funkcija daļēji "pārklājas" ar brīdinošo funkciju. Abu šo funkciju nodalīšanas "robežu" nosaka aizsargājamās sabiedriskās attiecības un sociālais taisnīgums. Ja krimināltiesību preventīvās iedarbības rezultātā personas aturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, aizsargājamās attiecības paliek neskartas, turpretī noziedzīga nodarījuma izdarīšana noved pie aizsargājamo attiecību aizskārums.

Lai arī cik nenozīmīgs, būtisks vai pat neatgriezenisks (piemēram, cilvēka nāve) būtu šo attiecību un tajās ietvertā sociālā taisnīguma aizskārums, krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums prezumē šī taisnīguma atjaunošanu. Tā ir orientēta divos virzienos – vainīgā sodīšanā un kaitējuma atlīdzināšanā.

Sociālais taisnīgums ir vispārējs mērķis, savukārt tā sasniegšanai izmantojamie līdzekļi ir taisnīguma princips un to garantējošās tiesību normas. Krimināltiesībās divas galvenās taisnīguma principa prasības ir soda individualizācija un dubultās sodīšanas nepieļaujamība.

Atšķirībā no brīdinošās funkcijas, kura ir vērsta uz noziedzīgu nodarījumu nepieļaušanu, atjaunojošā funkcija ir vērsta uz aizskarto tiesisko attiecību restaurāciju. Līdz ar to prioritāras ir šīs konkrētās aizskartās tiesības (cietušā tiesības) vai tiesiskās intereses (vispārīgas tiesiskās

intereses, gadījumos, ja cietušā nav, piemēram, noziedzīgie nodarījumi, kas paredzēti Krimināllikuma 253.² un 262. pantā). Šī prioritāte attiecas ne vien uz kaitējuma atlīdzināšanu, bet arī uz vainīgā sodīšanu. Tādējādi, izvirzot priekšplānā aizskartās intereses, tās kļūst par papildus kritēriju preventīvās darbības un īpaši speciālās prevencijas vērtēšanai.

Tas nozīmē, ka visi iepriekš aplūkotie piespiešanas un veicināšanas metodes mijiedarbības aspekti krimināltiesisko normu piemērošanas procesā ir jāvērtē ne vien no vainīgā, bet arī un galvenokārt no cietušā pozīcijām. Gan sodam, gan pozitīvajiem tiesiskajiem stimuliem ir jābūt vērstiem uz taisnīguma kā sabiedrības pamatvērtības atjaunošanu.

Minētā kontekstā ļoti komplicēti un "jūtīgi" ir tādi krimināltiesību institūti kā nosacīta notiesāšana, izlīgums, nosacīta pirmstermiņa nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no soda u.c. Arī tik būtisks jautājums kā kaitējuma kompensācija var tikt atrisināts divējādi – piespiedu kārtā piedzenot no vainīgā ar tiesas spriedumu vai labprātīgi atlīdzinot.

Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Nepārspīlējot var teikt, ka cietušā aizskarto tiesību restaurēšanā un taisnīguma atjaunošanā policijas darbībām (īpaši sākotnējām) bieži vien ir izšķiroša nozīme.

Noziedzīgo nodarījumu kvalitatīva izmeklēšana neapšaubāmi ir svarīgs priekšnoteikums taisnīguma atjaunošanai, un pamatā tā tiek veikta speciālās prevencijas ietvaros.

2.2. Kriminālprocesuālā forma

No policijas praktiskās darbības viedokļa atjaunojošajā funkcijā ir jāizdala formālā un saturīgā puse. Pirmā no tām pamatā ir saistīta ar kriminālprocesuālās formas konsekventu ievērošanu, kas ir vispārobligāts priekšnoteikums jebkādam krimināltiesiskām sekām. Šīs formas aizpildīšana ar saturu ietver ļoti daudzveidīgas policijas darbības atbilstoši katrai konkrētajai situācijai.

Kriminālprocesuālās formas garantēšanai vispirms ir svarīgi precīzi ievērot cietušā statusa iegūšanas un realizācijas pamatnoteikumus (Kriminālprocesa likuma 95., 96., 104., 105. pants). Minēto normu piemērošana nedrīkst būt formāla, turklāt praksē bieži vien interešu aizskārums konstatēšanas un cietušā pārstāvības jautājumi ir komplicēti. Darbam ar cietušo ir

nepieciešama individuāla pieeja katrā konkrētajā gadījumā sākot ar informēšanu par tiesībām un pienākumiem, to izskaidrošanu, aizstāvības nodrošināšanu un beidzot ar cietušā pratināšanu un citiem krimināltiesiskajiem pasākumiem cietušā tiesību nodrošināšanā. Īpaši komplicētas var būt situācijas, kas saistītas piemēram, ar vardarbību ģimenē pret nepilngadīgo. Praksē nereti šādi gadījumi ilgstoši ir sociālo dienestu redzeslokā un kompetencē, kur pieeja var būt atšķirīga, un tad cietušā interešu aizsardzībā izšķiroša nozīme ir policijas sadarbībai ar šīm institūcijām.

No cietušā tiesību un interešu viedokļa, komplicēts var būt jautājums par piedalīšanos izmeklēšanas darbībās. Saskaņā ar likuma 103. panta otro daļu cietušajam nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā. Šādas nepieciešamības vērtēšanā procesa virzītājam ir jāņem vērā dažādi faktori, piemēram, atkārtota ierašanās, atkārtoti negatīvi morāli pārdzīvojumi, tikšanās ar lietas dalībniekiem u. tml. var izraisīt papildus neērtības cietušajam un līdz ar to arī viņa noraidošu attieksmi pret kriminālprocesu. Īpaši rūpīgi šis procesuālais aspekts ir jāvērtē attiecībā uz nepilngadīgu cietušo, kur likumdevējs ir noteicis papildus prasības gan procesa virzītājam, gan pratināšanas kārtībai (Kriminālprocesa likuma 152., 153. pants).

Svarīgs cietušā kriminālprocesuālo tiesību garantēšanas aspekts ir arī paziņojumi par procesa virzību likumā noteiktajos gadījumos.

Viss iepriekšminētais prasa policijas darbinieka augstu profesionālo kvalifikāciju. Kaut arī pieļautās kļūdas un nepilnības ir iespējams labot prokuratūrā vai tiesā, cietušā interešu aizsardzības līmenis jau ir pazemināts.

Uz personu aizskarto tiesību un interešu atjaunošanu vērsto policijas darbību spektrs ir ļoti plašs. Konkrētajā situācijā veicamās darbības nosaka daudzveidīgi faktori, tomēr visa pamatā ir policijas un cietušā attiecības. Tās savukārt ir atkarīgas no konkrētās sabiedrības attīstības īpatnībām un tām atbilstošas tiesību prakses.

Šādā kontekstā pašreizējā Latvijas situācija nav vērtējama viennozīmīgi. No vienas puses, tiesiskās sistēmas transformācijas apstākļos policija nevarēja novērst vai iespaidot politisko pārmaiņu nosacītu uzvedības stereotipu veidošanos sabiedriskajā apziņā. Šo stereotipu laušana un tiem atbilstošās sabiedrības attieksmes

mainīšana joprojām ir viens no lielākajiem Latvijas policijas izaicinājumiem. No otras puses, policija var mainīt, un tai ir jāmaina savas darbības stratēģija atbilstoši demokrātijas prasībām un valsts tiesiskajai doktrīnai. Kaut arī policijas un sabiedrības attiecībām kā sociālām funkcionālajām attiecībām ir divpusējs raksturs, atbilstoši demokrātiskas policijas kalpojošajai misijai to vērtēšanas pamatkritērijs ir sabiedrības apmierinātība (vai neapmierinātība) ar policiju.

2.3. Policijas darbības efektivitāte

Tradicionāli raksturīgākie policijas darba vērtēšanas kritēriji ir saistīti ar vispārīgajām noziedzības tendencēm – noziedzības līmeņa palielināšanos vai samazināšanos, policijas spēju operatīvi reaģēt, atklāt noziegumus u. tml. Taču šie dati raksturo tikai policijas darbu, bet neliecina par veiktā darba efektivitāti. Personai, kura vērsas policijā pēc palīdzības, ir svarīga gan efektīva un ātra policijas rīcība, gan arī darba kvalitātes aspekti. Cietušā apmierinātība ar policijas darbu ir nepieciešama, lai maksimāli samazinātu iespējamību, ka cietušais pieņem lēmumu vairs policijā nevērsties, tādējādi paaugstinot latentās noziedzības līmeni.

Viens no būtiskākajiem policijas darba kvalitātes indikatoriem ir policijas spēja pēc iespējas ātrāk ierasties tur, kur nepieciešama policijas palīdzība. 2012. gada 20. martā tika izdoti Ministru kabineta noteikumi Nr. 190 "Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku"²¹. Šajos noteikumos ir sagrupēti policijas reaģēšanas laiki atkarībā no notikuma vietas un rakstura, lai nodrošinātu maksimāli ātru policijas ierašanos tur, kur tās klātbūtne ir primāri svarīga, piemēram, personas dzīvības vai veselības apdraudējuma gadījumos. Tomēr Valsts policijā 2013. gadā veiktā pētījuma²² dati apliecina, ka minētie noteikumi policijai atvieglo tikai savu resursu efektīvāku pārvaldīšanu, bet nekādi neietekmē cietušo apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu. Izrādījās, ka cietušie neatkarīgi no nodarījuma nopietnības, smaguma vai apdraudējuma pakāpes vēlas, lai policija notikuma vietā ierodas maksimāli ātri (15–40 minūšu laikā). Vienlaikus tika konstatēts, ka cietušo apmierinātību ar policijas reaģēšanas ātrumu var palielināt, ja policija cietušo informē par to, cik ātri tā pie personas ieradīsies.

Minētajā pētījumā cietušo apmierinātība ar policijas darbu reaģējot uz dažādu noziedzīgu

nodarījumu veidiem tika vērtēta, pamatojoties uz divām kritēriju grupām:

- iemesli, kādēļ cietušais vēršas policijā;
- kādu rīcību cietušais gaida, vēršoties policijā.

Pētījuma²³ rezultātā tika secināts, ka, lai paaugstinātu cietušo apmierinātību ar policijas darbu un kvalitatīvi un efektīvi strādātu ar cietušajiem policijas darbību ir nepieciešamam pilnveidot šādos virzienos:

- 1) Informācija par ierašanās ātrumu notikuma vietā. Cietušajam ir svarīgi, ka policija, neatkarīgi no nodarījuma veida, pēc iespējas ātrāk ierodas notikuma vietā. Ja policija ierodas vēlāk, cietušā apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu notikuma vietā ir iespējams nodrošināt, ja ierašanās laiks tiek saskaņots ar cietušo. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams savā darba organizācijā ieviest praksi, ka, saņemot izsaukumu, cietušais tiek informēts par policijas ierašanās laiku notikuma vietā.
- 2) Policijas sazināšanās ātrums ar cietušo pēc nodarījuma. Tā kā pēcsākotnējās informācijas saņemšanas policijai nepieciešams laiks, lai lemtu par pieteiktās problēmas tālāko risinājumu, kā arī apzinoties, ka aptuveni 17% cietušo mēneša laikā pēc iesnieguma
- 3) Izpratne un prasmes darbā ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pirmajā klātienē tikšanās reizē ar cietušo policijas darbiniekam ir jāspēj ne tikai atbilstoši reaģēt no fiziskās drošības viedokļa, bet arī jāiegūst kvalitatīva pirmreizējā informācija par notikumu cietušajam saudzīgā veidā. Būtiski tas ir gadījumos, kad noticis smags noziedzīgs nodarījums. Cietušais primāri sagaida, ka policija pieņems iesniegumu un uzklaustīs, kas cietušajam ir sakāms, un tikai tad seko vēlme, lai policija nekavējoties uzsāk izmeklēšanu un ātri ierodas notikuma vietā. Tādēļ policijas darbiniekiem ir būtiski izprast atšķirības un apzināties tās lietas, kam nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību saskarsmē ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pamatojoties uz šo secinājumu,

1. tabula

Metodes	Brīdinošā (preventīvā) funkcija		Atjaunojošā funkcija
	Vispārējā prevencija	Speciālā prevencija	
Piespiešana	<ul style="list-style-type: none"> • Vispārīga informatīva iedarbība uz cilvēku psihi, brīdinot par nodarījuma sekām • Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana 	<ul style="list-style-type: none"> • Vainīgās personas saukšana pie kriminālatbildības • Kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana 	<ul style="list-style-type: none"> • No cietušā un aizskarto interešu viedokļa taisnīga soda un pozitīvu tiesisko stimulu piemērošana vainīgajai personai • Piespiedu kaitējuma kompensācija
Veicināšana (stimulēšana)	<ul style="list-style-type: none"> • Informatīvi izglītojoša iedarbība uz cilvēku psihi, nolūkā stimulēt sabiedrības interesēm atbilstošas tiesiskās pārlicēības veidošanos • Noziedzīgos nodarījumus veicinošo faktoru apzināšana un novēršana • Uz sabiedrību vērsts policijas darbs 	<ul style="list-style-type: none"> • Iedarbība uz vainīgo personu, nolūkā motivēt to mainīt savu uzvedību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību 	<ul style="list-style-type: none"> • Aizskarto tiesību un interešu atjaunošana • Labprātīga kaitējuma kompensācija

Valsts policijas darbiniekiem nepieciešams attīstīt komunikācijas prasmes un spēju uzklaut cietušo.

- 4) Problēmu risināšanas iemaņu paaugstināšana un sistēmas attīstība. Nodarījumos pret īpašumcietušie pārsvarā vērsas policijā ar vēlmi, lai tā noskaidro un soda vainīgo personu. Tas liecina, ka tieši vēlēšanās sodīt vainīgo motivē cietušo vērsties policijā. Savukārt, tajos nodarījumos, kuros ir izteiktāks apdraudējums personas dzīvībai un veselībai, cietušie pārsvarā policijā vērsas, cerot, ka policija darīs visu iespējamo, lai nodarījums vairs nekad neatkārtotos. Ja persona cietusi nodarījumā pret īpašumu, policijai ir skaidrs rīcības mehānisms, kas turklāt atbilst cietušā vēlmēm (noskaidrot un sodīt vainīgo), taču attiecībā uz nodarījumiem pret personas dzīvību un veselību ar šo mehānisku vairs nepietiek. Šādos gadījumos cietušais tomēr paļaujas un cer, ka policijas iesaistīšanās spēs atrisināt konkrēto problēmu ilgtermiņā, īpaši tas raksturīgi ģimenes konfliktu un draudu gadījumā. Savukārt Valsts policijas rīcība situācijās, kurās nav saskatāms likumpārkāpums, pārsvarā beidzas ar atteikuma sagatavošanu. Policijas prakse gan liecina, ka šādas konfliktsituācijas un nespēja tās savlaicīgi atrisināt var beigties ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams ne tikai attīstīt problēmu un konfliktu risināšanas taktiskās iemaņas, bet arī, piesaistot sadarbības partnerus, veidot vienotu izpratni un procedūru konfliktsituāciju risināšanai gan stratēģiskā, gan arī taktiskā līmenī.

Apkopojoši policijas krimināltiesiskās iedarbības vispārējo funkcionālo struktūru var ilustrēt kā 1. tabulā.

Policijas krimināltiesiskās funkcijas satura atspoguļojums Latvijas apstākļos nebūtu pilnīgs, neaptverot transformācijas problemātiku, jo tā būtiski maina šīs funkcijas praktisko realizāciju. Transformācijas procesi aktualizē divus policijas darbības aspektus.

Pirmkārt, pāreja no totalitāras uz demokrātisku iekārtu pašos pamatos maina policijas darba organizācijas principus, tiesisko regulējumu un līdz ar to arī funkciju saturu.

Otrkārt, funkcijas satura izmaiņas izvirza jaunas prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai.

Abu šo aspektu analīze nepārprotami norāda uz to, ka noziedzības novēršanas un apkarošanas

jomā iztrūkstošais policijas darbības posms joprojām ir sadarbība ar sabiedrību un sabiedrības iesaistīšana preventīvajā darbībā.

Tajā pašā laikā policijas resursu optimizēšana un kriminālprocesa vienkāršošana nedrīkst pazemināt izmeklēšanas kvalitāti. To var un vajag kompensēt mainot izmeklēšanas modeli pēc būtības – vienlaikus ar policijas resursu optimizēšanu pakāpeniski ieviešot problēmorientēta policijas darba elementus. Šāda stratēģija savukārt ir organiski saistīta ar jauno policijas darba stratēģiju – uz sabiedrību vēsta policijas darba pieeju. Tas nosaka nepieciešamību paplašināt policijas darbību vispārējās prevencijas jomā kvalitatīvi un kvantitatīvi citā līmenī, galvenokārt orientējoties uz sabiedrības iesaistīšanu. Minētā pieeja ir iestrādāta Valsts policijas attīstības koncepcijā²⁴.

Minētais loģiski prasa atbilstošu policijas darbinieku kvalifikāciju. Transformācijas kontekstā autora ieskatā problemātisks ir tieši šīs kvalifikācijas deontoloģiskais²⁵ aspekts.

Pēc neatkarības atjaunošanas noziedzība kā tāda kopumā sekmīgi tika ierobežota ar iepriekšējās (padomju) sistēmas metodēm. Vispārināti var teikt, ka “tradicionālos” noziegumus (zādzības, slepkavības, laupīšanas, autoavārijas u.c.) izdara un izmeklē visā pasaulē līdzīgi. Transformācijas procesu būtība ir izmaiņas vērtību sistēmā. Noziedzības ierobežošanas jomā tās izpaužas galvenokārt kriminālprocesa laikā un cilvēktiesību aspektā, kas atspoguļo patieso tiesiskuma līmeni. Tieši šāda rakstura izmaiņas visuzskatāmāk atspoguļo vecās un jaunās sistēmas atšķirības un reālu pāreju no represīvas uz demokrātisku policijas darbību.

Deontoloģiskā aspektā policistu profesionalitātes saturu demokrātiskā valstī raksturo atbilstība diviem vispārīgiem kritērijiem:

- pirmkārt, augstu morāles un ētikas standartu izmantošanai policijas darbinieku sagatavošanā jānodrošina, ka policisti savus pienākumus ”veic pareizi, nevis izpilda pareizos pienākumus”;
- otrkārt, galvenā uzmanība jāveltī iemaņām, zināšanām un darbībām, nevis iemesliem, kāpēc iztrūkst pirmo un otro un sekām, kuras izraisa trešās (darbības).

Tādējādi demokrātiska iekārta bez zināšanām un iemaņām prasa policijas darbinieku iniciatīvu un atbilstošas morālās īpašības. Tie principā nevar tikt realizēti, ja policija tiek definēta kā militarizēta institūcija. Arī politiskās plānošanas dokumentos paredzētā kriminālprocesa obligā-

tuma pārskatīšana prasa augstu policijas darbinieku juridisko kvalifikāciju. Kriminālprocesa vienkāršošana ar mērķi veikt noziedzīgajam nodarījumam samērīgu izmeklēšanu prasa ne vien atbilstošas juridiskās zināšanas, bet katra konkrētā gadījuma izvērtēšanu atbilstoši tādām vispārīgajām vērtībām kā taisnīgs – netaisnīgs, samērīgs – nesamērīgs utt.

Kopsavilkums

Mūsdienu demokrātiskās valstīs sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanas funkcijas realizācija nav iedomājama bez policijas un sabiedrības savstarpējās sadarbības un palīdzības. Šādas sadarbības un palīdzības nepieciešamība un saturs primāri izriet no tiesiskās valsts koncepcijas. Latvijā joprojām nav tiesiskā regulējuma un resursu uz sabiedrību vērsta policijas darba ieviešanai.

Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo piespiešanas un veicināšanas (stimulēšanas) metožu mijiedarbība tās apakšfunkciju – brīdinošās un atjaunojošās funkcijas – nodrošināšanā. Policijai šajos procesos ir būtiska loma, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

Vispārējās preventijas iespējas Latvijas policijas darbā ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu – iecirkņa inspektoru darba laika lielāko daļu aizņem reaģēšana uz notikumiem, kā arī kriminālprocesuālā un administratīvā lietvedība. Normatīvajos aktos preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana nav paredzēta, izņemot pagaidu aizsardzību pret vardarbību ģimenē.

Noziedzības apkarošanas jomā Latvijas policijā ir konstatētas būtiskas problēmas, kas ir saistītas ar pieaugošu policijas slodzi noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un personālsastāva, kā arī materiālo resursu nepietiekamību. Viens no risinājumiem ir kriminālprocesa vienkāršošana, taču tam ir nepieciešams augsti kvalificēts personālsastāvs. Arī kriminālizlūkošanas modeļa attīstību kavē materiālo resursu un kvalificēta personālsastāva trūkums.

Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru pārliecināšanu. Tas prasa augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes.

Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Policijas sākotnējām darbībām bieži vien ir izšķiroša nozīme.

Atsauces

- ¹ Siegel Larry J. Criminology the Cory. University of Massachusetts, Lowell, 2011, 2008 Wadsworth, Cengage Learning, p. 20.
- ² Creifeld. Rechtswörterbuch. 15 Aufl. S. 1235.
- ³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: TNA, 2005, 15. lpp.
- ⁴ Krey V. Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil: Band 1: Grundlagen, Tätsbestandsmäßigkeit, Rechtswidrigkeit, Schuld. Stuttgart-Berlin-Köln: W. Kohlhammer GmbH, 2001., S. 21.
- ⁵ Šis princips paredz, ka katrs un jebkurš ir pakļauts atbildībai par katru un jebkuru noziedzīgu nodarījumu.
- ⁶ Piemēram, tiesu praksē ir gadījumi, kad nepilnības sākotnējās izmeklēšanas darbībās liedz cietušajiem tiesības uz taisnīgu tiesu (skat.: Talsu rajona tiesas 2013. gada 31. oktobra spriedums krimināllietā Nr. 11380044512).
- ⁷ Piemēram, Lielbritānijā par dzimumnoziegumiem notiesātās personas tiek klasificētas atsevišķās kategorijās, turklāt, ja dzimumnoziegums bijis izdarīts pret bērnu, preventīvo piespiedu līdzekļu sistēmai attiecīgā persona tiek pakļauta automātiski.
- ⁸ Skat.: Ministru kabineta 2013. gada 4. jūnija sēdes 4.3. punkta materiāli (VSS-1271, TA-2299, prot. Nr.33, 24. §). Pieejams: <http://www.mk.gov.lv>.
- ⁹ Civilprocesa likums. 14.10.1998. likums/LV, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998.
- ¹⁰ Bāriņtiesu likums. 22.06.2006. likums/LV, 107 (3475), 07.07.2006., Ziņotājs, 15, 10.08.2006.
- ¹¹ Par policiju. 04.06.1991. likums/Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
- ¹² Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums/LV, 74 (3232), 11.05.2005., Ziņotājs, 11, 09.06.2005.

- ¹³ Kriminālprocesa informācijas sistēmas dati.
- ¹⁴ Tikai pēc vairākiem gadiem daļu no studiju programmām pārņēma RSU, bet nākotnē vērstas attīstības vīzijas nav.
- ¹⁵ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr.28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv>.
- ¹⁶ Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums/LV, 131, 30.12.1993., Ziņotājs, 1, 13.01.1994.
- ¹⁷ Koncepcija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā, apstiprināta ar Valsts policijas 2009. gada 28. oktobra pavēli Nr. 1576.
- ¹⁸ 2010. gada 9. februāra Informatīvais ziņojums par Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu Latvijas Republikas tiesībsardzības iestādēs un valsts drošības iestādēs. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv>.
- ¹⁹ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv>.
- ²⁰ Krimināllikums. 17.06.1998. likums/LV, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., Ziņotājs, 15, 04.08.1998.
- ²¹ Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku. Ministru kabineta 20.03.2012. noteikumi Nr. 190/LV, 47 (4650), 22.03.2012.
- ²² Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 7. lpp.
- ²³ Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 60.–62. lpp.
- ²⁴ Par Valsts policijas attīstības koncepciju. Ministru kabineta 06.04.2016. rīkojums Nr. 248. Latvijas Vēstnesis, 69 (5641), 11.04.2016. <http://polsis.mk.gov.lv>.
- ²⁵ Vispārīgā izpratnē deontoloģija ir ētikas nozare, kas risina ar pienākumu saistītās problēmas. Jāņem vērā, ka vērtību sistēma mainās lēnāk, nekā tiesiskā sistēma. Demokrātijas apstākļos policijas pienākuma izpratne ir komplicēta, un viens no lielākajiem izaicinājumiem ir katra policista individuāla autonomija savu pienākumu un pilnvaru izvērtēšanā. Tam ir nepieciešama atbilstoši augsta profesionālā kvalifikācija.

Abstract

The criminal law function carried out by the police is one of the most visible aspects of crime prevention. In the context of transformation of Latvian legal system, it is purposeful to structure this function using both the objectives of police as seen in regulatory enactments, as well as the methods used in order to achieve these objectives. This allows you to detect problems in the police activities and to choose solutions for improving these activities.

Аннотация

Реализуемая полицией уголовно-правовая функция является одним из наиболее значимых звеньев в борьбе с преступностью. В контексте трансформации правовой системы Латвии целесообразно данную функцию структурировать, используя указанные в нормативных актах цели полиции и методы достижения этих целей. Это позволит выявить проблемы в работе полиции и найти решения для улучшения работы полиции.